

УДК 334.02

Івашина О.Ф.,
д.е.н., професор кафедри менеджменту ЗЕД
Ковальчук М.В.,
аспірант* кафедри міжнародних економічних відносин
Університет митної справи та фінансів

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ІМПЕРАТИВІВ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Ivashina O.F.,
dr.sc.(econ.), professor at the department
of management foreign
Kovalchuk M.V.,
graduate student at the department
of international economic relations
University of Customs and Finance

PRIORITY AREAS FOR IMPROVEMENT OF INSTITUTIONAL IMPERATIVES OF ECONOMIC SECURITY IN UKRAINE

Постановка проблеми. Вибір проєвропейського вектору розвитку держави зумовлює на сьогодні здійснення численних інституціональних трансформацій з метою гармонізації інституціональних структур та визначальних принципів соціально-економічних відносин України та Європейського Союзу. Процеси інституціональних перетворень ускладнюються одночасно кризовим становищем економічної системи держави і геополітичними факторами зовнішнього характеру, що ставить особливо високі вимоги до вітчизняної системи безпеки держави. З метою нівеляції та попередження виникнення в інституціональному середовищі деструктивних інституціональних імперативів виникає необхідність удосконалення підходів до організації та функціонування системи економічної безпеки України в умовах стрімкого науково-технічного прогресу і постглобальних тенденцій розвитку міжнародних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми інституціональних трансформацій та економічної безпеки держави висвітлили у своїх працях такі науковці, як Гуменюк А.М. [1] при аналізі методичних підходів і методів дослідження ефективності та якості інституціональних змін, Власюк О.С. [2] при дослідженні інституціональних чинників деформації структурної перебудови перехідних економік, Дацко О.І. [2] в частині дослідження напрямів протидії структурно-інституціональним деформаціям, Бабець І.Г. [3] при висвітленні концептуальних основ та регіональної політики Євросоюзу, Мокій А.І. [2] при дослідженні домінантних чинників загроз економічній безпеці в процесі міжнародної інтеграції України, Двігун А.О. [4] при висвітленні антидепресивної компоненти економічної безпеки регіонального розвитку та концептуальних засад моделювання структурних реформ та інші. Однак у більшості наукових досліджень мало уваги приділено питанням пріоритетів удосконалення інституціональної складової існуючої системи економічної безпеки держави. Усе це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напрямку дослідження в науковому і практичному аспектах.

Постановка завдання. Метою статті розробка рекомендацій щодо пріоритетних напрямків удосконалення імперативів економічної безпеки держави. Метою зумовлено виконання наступних завдань: визначення ключових проблем якості державних інститутів та деструктивних інституціональних імперативів економічної безпеки України; розробка пропозицій щодо напрямків покращення стану економічної безпеки держави. Об'єктом дослідження виступають деструктивні інституціональні імперативи економічної безпеки України. Предмет дослідження – напрямки удосконалення імперативів економічної безпеки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Еволюція та розвиток соціально-економічних відносин, що відбуваються через призму інституціональних трансформацій, особливо актуальні в постглобальних умовах, коли інституціональні перетворення набувають нових нетрадиційних рис.

* Науковий керівник: Івашина О.Ф. – д.е.н., проф.

Мінливість інституціонального середовища в постглобальних умовах ставить особливо високі вимоги до системи економічної безпеки держави, вимагаючи такої якості державних інститутів, які б визначали стійкість та комплементарність інституціональної системи держави і забезпечували умови для її поступального розвитку.

В поточних умовах рівень функціональності державних інститутів не відповідає вимогам інституціонального середовища. Експерти ВЕФ в рейтингу оцінки рівня конкурентоспроможності [5] визначають, що найбільш проблемними показниками для України є незалежність суддів – 2,3 та марнотратство державних коштів – 1,9 за 7-бальною шкалою. Міжнародний інститут менеджменту (Лозанна, Швейцарія) [6] в частині якості державних інститутів в свою чергу дає низьку оцінку Україні по показниках ефективності уряду (59) та ефективності бізнесу (55). Дані показники свідчать про наступні ключові проблеми державних інститутів в Україні: відсутність в сфері державного управління стійких принципів законності та, як наслідок, деформації в нормативно-правовому полі відповідно до поточних, а не стратегічних цілей державного регулювання. Виникає необхідність зміни підходів насамперед до організації роботи державних інститутів, а також деяких принципів, на яких базується їх функціональність, тобто об'єктивності, стратегічності, системності та адаптивності.

Оскільки об'єктивні закономірності соціально-економічних відносин реалізуються через вчинки людей, проходять кризу їх свідомість, сприймаються чи не сприймаються ними, то функціональність якісних державних інститутів повинна спрямовуватись на формування такого типу державних регулятивних механізмів, що сприяють задоволенню інтересів інституціональних акторів всіх рівнів. Тому інституціоналізація об'єктивних відносин стає локомотивом формування ефективного інституціонального та, зокрема, ринкового середовища.

Стратегічність в системі економічної безпеки держави визначає пріоритет довгострокових цілей над поточними в процесі регулювання соціально-економічних відносин. Це в певній мірі сприяє унеможливленню використання бюрократичних, владних повноважень для досягнення «власних» цілей.

Принцип системності витікає з необхідності застосування комплексного підходу до організації системи економічної безпеки держави, так як соціально-економічні системи характеризуються складними багаторівневими взаємозв'язками, різноманітними типами та формами взаємовідносин, що в процесі еволюції формують різноманітні синергетичні комплекси тих чи інших складових інституціонального середовища. Регулятивний вплив інститутів економічної безпеки держави на таке середовище повинен базуватись на системному баченні причинно-наслідкових ефектів розвитку інституціонального середовища.

Принцип адаптивності дає змогу забезпечувати державним інститутам в системі економічної безпеки можливість випереджувальної реакції на загрози, що виникають внаслідок набуття середовищем нових ознак, типів та форм взаємовідносин. І чим швидше суб'єкт регулювання в системі адаптується до змін, тим ефективнішою буде її відповідь на загрози: в даному випадку йдеться не тільки про можливість якомога швидше усунути наслідки шкідливого впливу певних факторів на середовище, а й про можливість перешкодити їх виникненню.

Якість державних інститутів в сфері економічної безпеки держави також певною мірою визначається через ефективність моніторингу загрозливих змін в інституціональному середовищі. Найважливішим елементом такого механізму має бути дворівневий моніторинг та діагностика інституціональних імперативів в соціально-економічних відносинах, що особливо актуально в політичних умовах України. Такий підхід забезпечить гармонізацію розвитку інституціонального середовища та регулюючих інститутів. Це сприяє реалізації адаптивного принципу, який необхідний для якісного превентивного регулювання в системі економічної безпеки відносно динамічності розвитку соціально-економічних відносин в постглобальних умовах (табл. 1).

Отже, впровадження даних підходів сприятиме вирішенню головної проблеми державних інститутів – відповідності їх сутнісного змісту і поля функціональності. Оскільки якість – це саме сутнісна визначеність речі, яка відображає стійке взаємовідношення її елементів і характеризує специфіку речі. Тому сутнісна характеристика інституту визначається тим, що він є клітинкою соціального капіталу, який «детермінує специфічні обмеження і переваги формального та неформального характеру, що забезпечують взаємодію господарських суб'єктів за рахунок включення в аналіз методологічних принципів довіри, обов'язковості та санкцій» [8, с. 60]. Виключно стійкі якісні регулятивні інститути спроможні протистояти деструктивним імперативам економічної безпеки держави.

В Україні деструктивні інституціональні імперативи мають місце чи не в кожній складовій всієї системи соціально-економічних відносин, проте першочергового вирішення потребують проблеми грошово-кредитної, валютної, бюджетної та сфери небанківського фінансового сектору, як сфери акумуляції інвестиційних ресурсів, спроможних сприяти активізації та розвитку бізнес-діяльності в Україні.

Однією із причин домінування деструктивних імперативів, наприклад, у валютній сфері є відсутність закону про валютне регулювання та контроль, який би чітко визначав принципи валютного регулювання, повноваження державних органів, права і обов'язки суб'єктів валютних відносин,

порядок здійснення валютного контролю, відповідальність за порушення валютного законодавства [9]. В частині удосконалення інституційної складової в валютній сфері існує необхідність сформулювати Комітет монетарної політики (визначається Меморандумом МВФ) з виключно незалежних експертів в галузі макроекономіки з метою зменшення можливостей лобіювання інтересів партійних сил чи бізнесу. Оскільки наявність доступу як до закритої інформації, так і до механізмів регулювання валютного ринку дає представникам органів влади та великого бізнесу можливості для здійснення спекулятивних операцій особливо великих розмірів [10].

Таблиця 1

**Етапи діагностики та моніторингу девіантної та опортуністичної поведінки
в соціально-економічних відносинах**

№ п.п.	Етапи	I	II	III	IV
	Рівні моніторингу				
1.	Моніторинг та діагностика інституціональних імперативів	Моніторинг показників соціально-економічного розвитку	Виділення домінуючих загрозливих каталізаторів деструктивної поведінки	Поглиблене вивчення домінуючих деструктивних імперативів, причин та факторів, що їх спричинили	Усунення причин виникнення деструктивних імперативів
2.	Моніторинг та діагностика інституційного механізму превентивного реагування	Моніторинг слабких ланок в інституційному механізмі превентивного реагування	Виявлення проблем недовіри інституційного механізму превентивного реагування, дослідження можливих наслідків застосування/незастосування коригувальних чи превентивних заходів	Гетерогенізація інституційного механізму коригувальних чи превентивних заходів	Оцінка ефекту від впроваджених заходів гетерогенізації механізму превентивного реагування

Джерело: складено авторами з використанням даних [7]

Більш складною є ситуація в небанківському фінансовому секторі. Фондовий ринок України не продукує істотних загроз економічній безпеці держави і оцінити його доволі складно через низький рівень розвитку, це і є чи не наймасштабнішим деструктивним імперативом. Розвинутий фондовий ринок акумулює значний обсяг інвестиційних ресурсів і сприяє активізації бізнес діяльності. В Україні недовіра до державних та приватних інститутів, а також відносна закритість фондового ринку диктує повільні темпи розвитку даної сфери. Основними імперативами, які необхідні для стимулювання розвитку небанківського фінансового сектору України є:

- інституціональне середовище для прозорості діяльності учасників фондового ринку та врегулювання проблем інфляційних процесів;
- забезпеченість інституціоналізації «фінансового посередництва»;
- високий рівень корпоративного управління;
- спеціалізація небанківських фінансових установ на послугах, що не є пріоритетними для банків;
- рівень доходів населення, що дозволяє розвивати внутрішнє інвестування.
- наявність програм інвестиційного страхування та страхування експортних контрактів;
- забезпеченість суто ринкових форм конкуренції на страховому ринку з метою захисту сегменту невеликих вітчизняних компаній від поглинання іноземними фінансовими групами та компаній, що дотримуються законодавчих нормативів;
- посилення дій із запобігання використанню страховими компаніями операцій з квазіперестрахування для ухилення від оподаткування, попередження відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом і т. д. [11].

В частині бюджетної політики масштабною проблемою для України є дефіцит бюджету, а отже – дисбаланс доходів та витрат. Саме оптимізація видаткової частини державного бюджету є одним із шляхів збалансування і активно застосовується сьогодні в Україні, проте зменшення видатків за такими статтями, як «соціальний захист та забезпечення» і «освіта» несуть непрямі загрози економічній безпеці держави. В умовах кризи, високого рівня інфляції та низького рівня доходів населення формуються умови, які спонукають знову ж таки до тіньових засобів забезпечення потреб життєдіяльності індивідуума, внаслідок чого значно зростає злочинність. Більш загрозливим є

зменшення витрат на освіту, так як в постглобальних умовах рівень інтелектуального розвитку суспільства опосередковано засвідчує конкурентні можливості держави. Звичайно, питання стійкого дефіциту бюджету не просто вирішити в кризових умовах, проте варто спрямувати частину кредитних коштів не на «проїдання» чи виключно для придбання оборонних засобів, а саме на розвиток освітньо-наукового потенціалу, що в стратегічному плані формуватиме конкурентоспроможне інституціональне середовище. Ключовими імперативами, необхідними для забезпечення як бюджетної, так і загалом економічної безпеки України повинні бути насамперед високі вимоги до ефективної роботи державних інститутів, звітування, відповідальності перед громадянами, що продукуються внаслідок розвитку інститутів громадянського суспільства.

Висновки з проведеного дослідження. Основними проблемами в системі економічної безпеки держави на сьогодні є низька якість державних інститутів та кризове становище соціально-економічної системи держави. У зв'язку з цим, основними прогресивними інституціональними імперативами, які необхідні для підвищення стійкості інституціональної системи і протистояння загрозам економічній безпеці держави, є наступні: мінімальні темпи інфляції, довіра до державних та приватних інститутів, сприятливе середовище для активізації бізнес-діяльності (тобто забезпечення можливостей рентабельності бізнесу в легальному секторі економіки), страхування валютних ризиків, захищеність прав інституціональних акторів в процесі соціально-економічних відносин всіх рівнів.

Література

1. Гуменюк А.М. Безпека структурно-інституціональної трансформації економіки регіону: теоретичні основи та прикладні аспекти : монографія / А.М. Гуменюк ; Національний інститут стратегічних досліджень. – Київ, 2014. – 466 с.
2. Структурно-інституціональні трансформації та економічна безпека держави / За заг. ред. О.С. Власюка, А.І. Мокія. – Львів : Априорі, 2012. – 836 с.
3. Бабець І.Г. Концептуальні засади стратегії економічної безпеки інтеррегіонального співробітництва України з країнами ЄС / І.Г. Бабець // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна. – 2013. – Вип. 1. – С. 3-13.
4. Антидепресивна компонента економічної безпеки регіонального розвитку / А. О. Двігун, А. І. Мокій, А. М. Гуменюк, О. І. Дацко // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2014. – Вип. 3 (107). – С. 38-47.
5. The Global Competitiveness Index [Електронний ресурс] // WEF. – 2016. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2015-16.pdf.
6. World Competitiveness Ranking [Електронний ресурс] // IMD. – 2015. – Режим доступу: <https://worldcompetitiveness.imd.org/countryprofile/UA#scoreboardandfactors>.
7. Зибарева О.В. Механізми попередження девіантної соціалізації економіки регіонів / О.В. Зибарева // Науковий вісник [Буковинського державного фінансово-економічного університету]. Економічні науки. – 2014. – Вип. 26. – С. 36-46.
8. Волчик В. Группы интересов и качество экономических институтов / В. Волчик, И. Бережной // Экон. вестн. Ростов. гос. ун-та. – 2007. – № 2. – Т. 5. – С. 56–66.
9. Сучасна валютна політика та особливості її реалізації в Україні / Наук. ред. В. Юрчишин. – Київ: Заповіт, 2016. – 120 с.
10. Шаров О.М. Напрями вдосконалення валютної політики у контексті асоціації з ЄС: аналітична доповідь [Електронний ресурс] / О.М. Шаров, Б.В. Соболев // НІСД. – 2014. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1560/>.
11. Пономарьова В.С. Механізм розвитку небанківського фінансового посередництва на ринку фінансових послуг України / В.С. Пономарьова // ДонДУУ «Менеджер». – 2014. – № 2 (68). – С. 135-142.

References

1. Humeniuk, A. (2014), *Bezpeka strukturno-instytutsionalnoi transformatsii ekonomiky rehionu: teoretychni osnovy ta prykladni aspekty* [Safety of structural and institutional transformation of the regional economy: the theoretical foundations and practical aspects], Nazionalnui institut stratehichnykh doslidzen, Kyiv, Ukraina, 466 p.
2. Vlasjuk, O. and Mokii, A. (2012), *Strukturno-instytutsionalni transformazii i ekonomichna bezpeka* [Structural and institutional transformation and economic safety of the state], Apriori, Ukraina, 836 p.
3. Babets, I. (2013), "Strategy of economic safety of interregional cooperation between Ukraine and the EU", *Naukovui visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu: seriia ekonomichna*, iss. 1, pp. 3-13.
4. Dvigun, A., Mokii, A., Humeniuk, A. and Dazko, O. (2014), "Antidepressant component of economic safety for regional development", *Sozialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*, vol. 3 (107), pp. 38-47.
5. World Economic Forum (2016), "The Global Competitiveness Index", available at: http://3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2015-16.pdf (access date October 20, 2016).

6. IMD (2015), "World Competitiveness Ranking", available at: <https://worldcompetitiveness.imd.org/countryprofile/UA#scoreboardandfactors>. (access date October 20, 2016).
7. Zybarena, O. (2014), "Mechanisms of preventive regulation of deviant socialization of regional economies", *Naukovyi visnyk Bukovynskoho derzhavnoho finansovo-economicznego universytetu*, Iss. 26, pp. 36-46.
8. Volchik, V. (2007), "Groups of interests and the quality of economic institutions", *Economichnyi visnyk Rostovskoho derzhavnoho universitetu*, no. 2, pp. 56-66.
9. Yurchyshyn, V. (2016), *Suchasna valutna polityka ta ii realizatsia v Ukraini* [The current monetary policy and its implementation in Ukraine], Zapovit, Kyiv, Ukraina, 120 p.
10. Sharov, O. and Sobolev, B. (2014), "Directions improvement of monetary policy in the context of the association with the EU: analytical report", available at: <http://niss.gov.ua/articles/1560/> (access date October 20, 2016).
11. Ponomarova, V. (2014), "The mechanism of non-bank financial intermediation in financial services in Ukraine", *DonDUU "Menedzher"*, no. 2 (68), pp. 135-142.

УДК 338.48

Медведовська Т.П.,
к.пед.н, доцент, доцент кафедри економіки підприємства,
заступник директора Міжгалузевого
інституту безперервної освіти
Державний вищий навчальний заклад
«Національний гірничий університет»

СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ: ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ХАРАКТЕРУ

Medvedovska T.P.,
cand.sc.(of pedagogy), assoc. prof.,
assistant professor at the department of economics of enterprise,
deputy director Interbranch Institute of Continuing Education
of the State higher education institutions «National Mining University»

MODERN DEVELOPMENT OF THE TOURISM INDUSTRY: PROBLEMS OF THE SOCIAL AND ECONOMIC CHARACTER

Постановка проблеми. У сучасному світі туризм – це багатогранне явище, тісно пов'язане з економікою, історією, географією, архітектурою, медициною, культурою, спортом та іншими науками. Однак жодна з них не може повністю і вичерпно характеризувати його як об'єкт власних досліджень і жоден з існуючих соціально-економічних інститутів не в змозі самостійно розв'язати комплекс його проблем.

Нині вже можемо говорити про туризм як про суспільне явище, пов'язане з добровільною тимчасовою зміною місця перебування, ритму і середовища життя, а також безпосереднім контактом із середовищем (природним, культурним чи суспільним). Це суспільне явище настільки багатогранне, що дати йому єдине точне та повне визначення практично неможливо.

У сучасній науковій літературі можемо знайти багато визначень поняття «туризм», що суттєво відрізняються одне від одного насамперед тому, що їх автори розглядають туризм із різних аспектів, а саме як :

- особливу форму пересування людей за визначеним маршрутом з метою відвідання конкретного об'єкта або задоволення своїх інтересів і повернення на постійне місце проживання [2];
- форму розвитку особистості, яка реалізується через соціально-гуманітарні функції (виховну, навчальну, оздоровчу та спортивну) [1];
- форму організації відпочинку, проведення дозвілля [3];